

JAN PIETRZYKOWSKI SDB

LIKWIDACJA SALEZJAŃSKIEJ SZKOŁY ORGANISTOWSKIEJ W PRZEMYŚLU 2-4 PAŹDZIERNIKA 1963 ROKU

„Zdawało się tym ludziom, że walcząc z tą instytucją, walczą z Bogiem i z Kościołem i idą do jakiegoś zwycięstwa.... Ale te 25 lat co pokazały? że nie zbankrutowała idea, nie zbankrutowała instytucja, której ta Szkoła służyła”¹

Salezjanie, pracujący od 1907 r. w Przemyślu na Zasaniu, na prośbę biskupa Józefa Sebastiana Pelczara 1 listopada 1916 r. zaczęli prowadzić szkołę organistowską. Jej pierwszym kierownikiem został ks. Antoni Hlond (Chlondowski), absolwent Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie i Wyższej Szkoły Muzyki Kościelnej w Ratyzbonie. On też opracował program nauczania, który w 1921 r. zmodyfikował przy współpracy swojego następcy, ks. Antoniego Śródki. Nauka w szkole organistowskiej typu zawodowego trwała cztery lata i obejmowała przedmioty ogólne, zawodowe oraz ćwiczenia (gra na instrumentach, chór, orkiestra). Wyrazem uznania dla osiągnięć placówki oświatowo-wychowawczej było przyznanie jej przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego praw państwowych dekretem z 14 sierpnia 1924 r. Zgodnie z przyjętą praktyką salezjańską uczniowie mieszkali w internacie². Do wybuchu II wojny światowej szkołę opuściło

Dr JAN PIETRZYKOWSKI SDB – wykładowca historii Kościoła w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie nad Wartą; adres do korespondencji: Archiwum Salezjańskiej Inspektorii Warszawskiej, 03-775 Warszawa, ul. Kawęczyńska 53, tel. 022 51 86 210; e-mail: jan_pie@poczta.onet.pl

¹ Wyjątek z kazania bpa I. Tokarczuka, wygłoszonego 16 XI 1988 r. w kościele św. Józefa w Przemyślu. Por. *Zjazd Byłych Wychowanków Szkoły Organistowskiej w Przemyślu*. „Biuletyn Salezjański Nostra” 1989 nr 299 s. 6.

² *25-lecie działalności salezjanów w Polsce*. Mikołów 1923 s. 40-43; T. P r z y b y l - s k i. *Ks. Antoni Hlond-Chlondowski. Salezjanin-kompozytor*. Kraków 1993 s. 50; M. W a

268 dyplomowanych organistów. Po okupacyjnej przerwie Szkoła Organistowska wznowiła działalność dopiero 1 października 1946 r., a rok później Ministerstwo Kultury i Sztuki nadało jej status Średniej Szkoły Organistowskiej. Placówka oświatowo-wychowawcza cieszyła się uznaniem władz kościelnych i państwowych oraz dużą popularnością w społeczeństwie polskim. Jedyne krytyczny artykuł na temat szkoły ukazał się dopiero po ustaniu jej działalności. W latach 1946-1963 dyplom uzyskało 302 organistów. Wkład Salezjańskiej Średniej Szkoły Organistowskiej w Przemyślu w polską kulturę muzyczną jest i pozostanie niepodważalny³

Szkoła Organistowska w Przemyślu została brutalnie zlikwidowana w okresie, który nie kojarzy się bezpośrednio z epoką mrocznego stalinizmu. Dokonano tego barbarzyństwa za rządów władzy partyjno-państwowej, która wyszła z polskiego Października 56. W salezjańskim Zasaniu ten miesiąc kojarzy się z inną smutną datą, spowodowaną błędną ideą, która wydała szkodliwy owoc niszczenia kultury religijnej. Pierwsze próby ingerencji władz świeckich w życie wewnętrzne tej kościelnej, prywatnej instytucji odnotowano 23 sierpnia 1949 r. Wówczas Ministerstwo Kultury i Sztuki zażądało usunięcia ks. Jana Bednarza, kierownika Salezjańskiej Średniej Szkoły Organistowskiej w Przemyślu. Na jego miejsce zaproponowano osobę świecką. Tylko zdecydowana postawa inspektora (prowincjała), ks. Jana Ślósarczyka, zapobiegła tej zmianie⁴

Widocznym symptomem ataku władz komunistycznych na katolickie szkolnictwo prywatne były od początku lat pięćdziesiątych zbyt częste, drobiazgowo i uciążliwie wizytacje w Szkole Organistowskiej. Pozostałe po nich protokoły pozwalają znaleźć także pochlebne opinie na temat dzieła salezjańskiego w Przemyślu. Ze sprawozdania powizytacyjnego z marca 1954 r. dowiadujemy się m.in. o pochodzeniu społecznym chłopców. Wtedy na 103 uczniów 63 wywodziło się ze środowiska chłopskiego, 20 – z robotniczego, 10 było

c h o l c. Ks. Antoni Hlond (Chlondowski). *Życie, działalność, twórczość kompozytorska*. T. 1. Warszawa 1996 s. 122, 124-125, 361.

³ Archiwum Zakładowe w Przemyślu (dalej: AZP). T. Szkoła Organistowska. Ministerstwo Kultury i Sztuki do Dyrekcji Szkoły. Warszawa 8 IX 1947 r.; S. G o l e ś, E. W i s z. *Królestwo księży Salezjanów*. „Nowiny Rzeszowskie” 15 X 1963 nr 244 s. 3; T. P r z y b y l s k i. *Szkoła Organistowska w Przemyślu w latach 1916-1963 na tle ogólnego procesu kształcenia organistów w Polsce*. „Nostra Biuletyn Salezjański” 1980 nr 202 s. 50-51.

⁴ Por. J. M o ł d y s z. *Dzieje Salezjańskiej Szkoły Średniej dla Organistów w Przemyślu*. Wrocław 1972 s. 32 (mps) Archiwum Salezjańskiej Inspekcji Krakowskiej (dalej: ASIK); W. Ż u r e k. *Salezjańskie szkolnictwo ponadpodstawowe w Polsce 1900-1963. Rozwój i organizacja*. Lublin 1996 s. 422.

synami organistów i 10 pochodziło z innych środowisk. Mimo iż szkoła nie prowadziła specjalnej propagandy, młodzieńcy rekrutowali się z terenu całej Polski, a absolwenci łatwo znajdowali zatrudnienie. Natomiast personel nauczający składał się z salezjanów i osób świeckich⁵ Wobec likwidacji większości szkół, internatów i burs prowadzonych przez Towarzystwo Salezjańskie przełożeni, oceniając realnie sytuację, liczyli się z upaństwowieniem tej jedynej w kraju szkoły organistowskiej. Jedną z prób ratowania instytucji szkolno-wychowawczej w Przemyślu było podjęcie w 1957 r. budowy nowego gmachu. Budynek ten miał poprawić warunki lokalowe szkoły i internatu oraz umożliwić zwiększenie liczby uczniów. Z powodu niesprzyjających okoliczności związanych z pogłoskami o przejęciu szkoły przez państwo prace budowlane prowadzono powoli, a pawilon – stanowiący część projektowanego gmachu – oddano do użytku dopiero po trzech latach⁶

Z dostępnych materiałów, przechowywanych w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, dowiadujemy się o zgodnym współdziałaniu przy unicestwianiu Szkoły Organistowskiej Urzędu do Spraw Wyznań (dalej: USW), Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz Ministerstwa Oświaty. Obydwa ministerstwa wykonywały polecenia i sugestie wspomnianego Urzędu i do niego przesyłały kopie sprawozdań z przeprowadzanych czynności, np. wizytacji placówki oświatowo-wychowawczej w Przemyślu. To USW jako pierwszy zaniepokoił się rzekomo niskim poziomem Salezjańskiej Średniej Szkoły Organistowskiej i 11 marca 1961 r. zwrócił się do Ministerstwa Kultury i Sztuki z prośbą o przeprowadzenie wizytacji, która odbyła się w dniach od 24 do 27 października tego roku. Komisja doszła do wniosku, że Szkoła Organistowska nie odpowiada żadnemu z istniejących typów szkół artystycznych, przewidzianych w art. 6 dekretu z 16 września 1953 r. o szkolnictwie artystycznym (Dz.U. nr 43, poz. 212). Dyrektor USW pismem z 7 stycznia 1962 r. do Ministerstwa Kultury i Sztuki proponował zamknięcie placówki dydaktyczno-wychowawczej. Dopiero 17 lutego o tych zamiarach zostało poinformowane Ministerstwo Oświaty. Z braku lokali i funduszy zrezygnowano z projektu powołania w Przemyślu konkurencyjnej państwowej szkoły muzycznej, która

⁵ AZP. T. Szkoła Organistowska. Sprawozdanie powizytacyjne z 19 III 1954 r. w Salezjańskiej Średniej Szkole Organistowskiej.

⁶ Por. J. Ś l ó s a r c z y k. *Historia Prowincji Świętego Jacka Towarzystwa Salezjańskiego w Polsce*. T. 6. Pogrzebień 1969 s. 246 (mps) Archiwum Salezjańskiej Inspektorii Warszawskiej (dalej: ASIW).

przejęłaby uczniów placówki salezjańskiej⁷ Władzom partyjno-państwowym pozostało więc zabranie kościelnej własności prywatnej. Ministerstwo Oświaty 18 lipca 1962 r. proponowało rozpoczęcie procesu likwidacji Szkoły Organistowskiej, polegający na wstrzymaniu, począwszy od roku szkolnego 1962/63, zapisów uczniów do klasy pierwszej. Jednak USW był za natychmiastowym przejściem przez państwo placówki i 27 marca zawiadomił o tej decyzji Ministerstwo Oświaty. Odpis tego rozporządzenia otrzymało Ministerstwo Kultury i Sztuki, któremu faktycznie podlegała Szkoła Organistowska. Zainteresowane instytucje państwowe nie mogły znaleźć podstaw prawnych, na podstawie których dokonałyby zaboru mienia kościelnego. Po wzajemnych konsultacjach Ministerstwo Oświaty wydało decyzję 10 sierpnia 1963 r. (Nr CM2-1914/63), że nie udziela zezwolenia na prowadzenie Średniej Szkoły Organistowskiej w Przemyślu po dniu 31 sierpnia 1963 r.⁸ Wbrew stosowanej praktyce decyzja Ministra Oświaty została wysłana zwykłą pocztą. Rozporządzenie to Kuratorium Okręgu Szkolnego w Rzeszowie otrzymało dopiero 27 sierpnia, i to po kilkakrotnej interwencji USW. Trudno ustalić, na ile było to świadome działanie podległych urzędników, a na ile zwykłe niedopatrzenie. Według opinii USW salezianie wykorzystali to, twierdząc, że takiego pisma w ogóle nie otrzymali, i we wrześniu 1963 r. rozpoczęli normalne zajęcia szkolne. Dnia 3 września Prezydium MRN w Przemyślu poleciło salezjanom opuścić budynki szkolne. Ponieważ urzędnicy lokalni nie przedstawili prawnego uzasadnienia przekazanej decyzji, księża nadal prowadzili swoją szkołę. Dyrektor ks. Władysław Chmiel wysłał odwołanie do Miejskiej Komisji Lokalowej i Ministerstwa Gospodarki Komunalnej, ale nie spowodowało ono żadnych skutków. Kierownictwo Szkoły Organistowskiej zawiadomiło listownie rodziców uczniów o niebezpieczeństwie przejęcia placówki szkolnej przez czynniki świeckie. Podobne pisma do rodziców uczniów rozesłał Wydział Kultury Prezydium WRN w Rzeszowie, zawiadamiając, że młodzież ze Szkoły Organistowskiej może uczyć się bezpłatnie w Państwowej Średniej Szkole Muzycznej w Przemyślu⁹ Oferta ta była kusząca, ponieważ chłopcy za naukę,

⁷ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej AAN). Urząd ds. Wyznań Wydz. Rzym.-Kat. sygn. 126/283. Likwidacja Szkoły Organistów TS w Przemyślu, starania o odzyskanie budynku. Notatka dotycząca przejęcia byłej szkoły organistów, prowadzonej przez Towarzystwo Salezjańskie w Przemyślu s. 173-174 (mps).

⁸ Jw. Notatka z 19 X 1963 r., dotycząca byłej Salezjańskiej Szkoły Organistowskiej w Przemyślu s. 187-192 (mps).

⁹ AAN USW. Wydz. Rzym.-Kat. sygn. 126/283. Likwidacja Szkoły. S. Spycyński (kierownik Wydziału Spraw Lokalowych). Decyzja Wydziału Spraw Lokalowych PMRN w Przemyślu, nakazująca salezjanom natychmiastowe opuszczenie całego nowego budynku i pozostałych

internat i korzystanie z instrumentów muzycznych płacili miesięcznie 580 zł. Mimo to spośród 117 uczniów tylko pięciu zadeklarowało gotowość wstąpienia do nowej szkoły, a naukę podjęło czterech¹⁰

Szczegółowy plan przejęcia własności salezjańskiej opracowano 5 września 1963 r. w Prezydium MRN w Przemyślu. Został on przedłożony do uzgodnienia Wydziałowi Wyznań PWRN w Rzeszowie i zatwierdzony przez Sekretariat Komitetu Wojewódzkiego PZPR. Wydział Administracyjny KW w Rzeszowie powiadomił USW w Warszawie o przyjętym terminie 26 września jako dacie zajęcia szkoły. Na ten termin nie wyrażono zgody w Warszawie, tylko wysłano do Rzeszowa instruktora Wydziału Administracyjnego Komitetu Centralnego i zastępcę naczelnika Wydziału Departamentu IV Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, którzy 25 i 26 września skonsultowali plany z kierownictwem KW PZPR i KP PZPR, Komendą Wojewódzką Milicji Obywatelskiej, po czym wyznaczili termin na środę 2 października¹¹. Przebieg brutalnej akcji przejęcia Szkoły Organistowskiej został szczegółowo opisany w Kronice i opublikowany w „Biuletynie Salezjańskim Nostra”, a następnie przedrukowany w książkach Antoniego Dudka i ks. Jana Krawca¹².

Władze partyjno-państwowe, nie mając żadnych merytorycznych argumentów ani podstaw prawnych, w ostatnim momencie uzasadniały przejęcie własności salezjańskiej niezapłaceniem w latach 1959-1963 wygórowanych i niesprawiedliwych podatków od lokali i nieruchomości. Zabrały gmachy z całym wyposażeniem Szkoły Organistowskiej i internatu. Społeczeństwo Przemyśla spontanicznie stanęło w obronie tej instytucji, ale uzbrojone czynniki porządkowe wygrały na tym etapie¹³ Odpowiedzialność za swoją nieudolność,

lokali w starym budynku, zajmowanym przez Średnią Szkołę Organistowską. Przemyśl 3 IX 1963 r.; Ks. W. Chmiel do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej Wydział Kultury i Sztuki w Rzeszowie. Przemyśl 28 IX 1963 r.

¹⁰ Liczby podane przez urzędników państwowych są zawyżone. W sprawozdaniu do USW podano, że 10 chłopców z byłej szkoły organistowskiej podjęło naukę w filii Państwowej Średniej Szkoły Muzycznej w Przemyślu.

¹¹ AAN. USW. Wydz. Rzym.-Kat. sygn. 126/283. Likwidacja Szkoły. Notatka dotycząca przejęcia byłej szkoły organistowskiej prowadzonej przez Towarzystwo Salezjańskie w Przemyślu. Wydział Administracyjny KC. Październik 1963 s. 173-184.

¹² Por. AZP. Kronika Domu Przemyskiego. T. 3. Wrzesień–październik; W. C h m i e l. *Likwidacja Salezjańskiej Szkoły Organistowskiej w Przemyślu (2-4 październik 1963 r.)*. „Biuletyn Salezjański Nostra” 1989 nr 301 s. 31-36; A. D u d e k. *Państwo i Kościół w Polsce 1945-1970*. Kraków 1995 s. 156-157; J. K r a w i e c. *Powstanie i rozwój Towarzystwa Św. Franciszka Salezego oraz jego organizacja i działalność na ziemiach polskich*. Kraków 2004 s. 223-225.

¹³ Por. Abp I. T o k a r c z u k. *Z przemyskiej „twierdzy”* Cz. 1. Wstęp, oprac., wywiady L. Żbikowska. Marki 1999 s. 289.

bezradność i sprowokowanie miejscowej ludności do rozruchów komuniści usiłowali przerzucić na salezjanów. Sami projektodawcy i wykonawcy tej haniebnej awantury przyznali się do klęski wobec swoich zleceniodawców. Autor 12-stronicowego sprawozdania z przebiegu akcji w Przemyślu, przesłanego do USW, aż na siedmiu stronach rozważa przyczyny niepowodzenia. Na ulicach miasta zgromadzono ogromne ilości oddziałów MO, ZOMO, aktywu PZPR i ZMS, opancerzonych wozów, zakazano opuszczać miejsca pracy we wszystkich większych zakładach, przeprowadzano indoktrynację w szkołach itd. Sytuacja uspokoiła się, kiedy dyrektor ks. Władysław Chmiel wezwał władze do usunięcia umundurowanych oddziałów, a ludzi zgromadzonych w kościele św. Józefa do zachowania spokoju. Sprawozdania partyjne jednak o tym milczą. Przedstawiają sytuację tendencyjnie, na swoją korzyść¹⁴

Wśród personelu pomocniczego, jak ślusarze zaangażowani do otwierania i wyważania drzwi, murarze do stawiania nowego ogrodzenia, zapomniano o karetce pogotowia, nic nie wspomniano o kasjerce ze stacji PKP w Przemyślu, która miała za zadanie wypisywać uczniom darmowe bilety na przejazd do domów rodzinnych¹⁵ Materiał uzupełniający stanowią relacje ustne naocznych świadków, uczniów Szkoły Organistowskiej: ks. Mariana Niedzieli (kl. IV) i ks. Mirosława Wyszogrodzkiego (kl. I) oraz wychowawcy internatu, ks. Jana Pryputniewicza, odbywającego wtedy praktykę pedagogiczno-duszpasterską w Przemyślu. Według opinii tego ostatniego salezjanie wiedzieli o terminie „najazdu” na ich placówkę. Prawie w ostatniej chwili, nocą z 1 na 2 października, rozebrali najlepsze organy w szkole i przenieśli je do kościoła. Dzięki temu uratowali choć znikomą część swojej własności. Najbardziej organy ścigania poszukiwały sprawcy czy sprawców bicia w dzwony, które z przerwami alarmowały społeczeństwo przez ponad godzinę. Przesłuchiwany w Prokuraturze Wojewódzkiej w Rzeszowie kl. Jan Pryputniewicz oświadczył, że kiedy z uczniami spokojnie wracał z wieczornego nabożeństwa różańcowego, został bez żadnego powodu pobity pałką przez milicjanta. Wtedy prokurator udał zawstydzonego i szybko zakończył rozmowę¹⁶

¹⁴ AAN sygn. 126/283. Likwidacja Szkoły. Inspektor ks. A. Cieślak do Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie. Kraków 16 X 1963 r.; J. G. Informacja przekazana przez Kierownika Wydziału do Spraw Wyznań PWRN w Rzeszowie. Warszawa 3 X 1963 r.

¹⁵ Relacja ustna ks. Jana Pryputniewicza spisana na drodze wywiadu. Warszawa 4 V 2005 r.; Relacja ustna ks. M. Niedzieli. Kraków 2 VII 2006 r.; Relacja ustna ks. M. Wyszogrodzkiego. Żyrardów 16 VIII 2006 r. (w posiadaniu autora).

¹⁶ Relacja ustna ks. J. Pryputniewicza spisana na drodze wywiadu. Warszawa 4 V 2005 r.

Wydział Finansowy Prezydium MRN w Przemyślu zajął cały majątek ruchomy, wyceniony przez siebie na sumę 614 782 zł, za wspomniane zaległe podatki. Pomieszczenia (64 pokoje i sale wykładowe) zagospodarowano, umieszczając w nich Podstawową Szkołę Muzyczną i filię Rzeszowskiej Średniej Szkoły Muzycznej, liczącą 31 uczniów. Salezjanom mieszkającym w szkole i w internacie wyznaczono inne lokale w ich budynku, ale uniemożliwiające im bezpośredni kontakt z uczniami i personelem¹⁷

Na zakończenie należy podkreślić zachowanie hierarchów kościelnych. Sekretarz Konferencji Episkopatu Polski bp Zygmunt Choromański 30 września 1963 r. skierował pismo do Prezesa Rady Ministrów. Ordynariusz przemyski bp Franciszek Barda 2 października, w dniu „zamieszek”, wysłał pilny telegram protestujący do Urzędu ds. Wyznań w Warszawie z prośbą o wstrzymanie likwidacji Szkoły Organistowskiej. Następnego dnia wystosował pisemny protest do Urzędu Rady Ministrów w Warszawie, a w najbliższą niedzielę (6 X) listem pasterskim powiadomił wiernych o sytuacji w Przemyślu. Przebywający w Rzymie na II Sesji Soboru Watykańskiego II prymas Polski kard. Stefan Wyszyński 5 października przysłał telegram ze słowami pociechy i wsparcia¹⁸

SUPPRESSION OF THE SALESIAN ORGANIST SCHOOL IN PRZEMYŚL ON 2nd-4th OF OCTOBER 1963

S u m m a r y

The Salesians, working in Przemyśl since 1907, started to manage vocational Organist School on 1 November, 1916 at the request of the bishop St Józef Sebastian Pelczar. Education in this school lasted four years and included learning general and vocational subjects, as well as receiving some training. Between 1946-1963 302 organists graduated from this school. Boys who were to be educated in the school were recruited from the whole country and the graduates could easily find a job.

¹⁷ AAN sygn. 126/283. Likwidacja Szkoły. Prezydium Miejskiej Rady Narodowej. Wydział Finansowy w Przemyślu. Skarbowy Urząd Komorniczy do Ministerstwa Finansów Departament Podatków i Opłat w Warszawie. Przemyśl 23 X 1963 r. s. 186 (mps); Ks. J. Hoppe do Prezydium Rady Ministrów w Warszawie. Przemyśl 29 X 1963 r.

¹⁸ AAN sygn. 126/283. Likwidacja Szkoły. Biskup Przemyski do Urzędu Rady Ministrów w Warszawie. Przemyśl 3 X 1963 r.; Telegram bpa F. Bardy s. 249; AZP. T. Szkoła Organistowska. Telegram Prymasa Polski. Rzym 5 X 1965; List pasterski do wiernych diecezji przemyskiej bpa F. Bardy z 6 X 1963 r.

Salesian Organist School in Przemyśl was suppressed in a beastly way on 2 October 1963, with a frequent contribution of the forces of MO (the Citizens Militia), ZOMO (Motorized Reserves of the Citizens Militia), active members of PZPR (Polish United Workers' Party) and ZMS (Socialist Youth Union) and some armour-plated vehicles. Financial Department of the State City Council (MRN) took over the whole personal property of the school for the allegedly overdue taxes. Despite many tempting offers only 4 out of 117 students started education in „the new” school.

Słowa kluczowe: Szkoła Organistowska, salezianie.

Key words: Organist School, Salesians.